

Jazyk

Příbuznost jazyků

PaedDr. M. Krhutová, IVP ČZU v Praze, 2009

Jazyk

- **ustálená podoba řeči příslušníků určitého společenství, jednoho národa; vznikl přirozeným vývojem z potřeby lidí dorozumět se (tzv. přirozené jazyky)**
- **systém znaků užívaných podle konkrétních pravidel, který má zvukovou podobu a (zpravidla) grafickou podobu**

...Jazyk

Umělé jazyky - byly vytvořeny lidmi hlavně ze snahy umožnit příslušníkům mnoha národů dorozumění, šíření vzdělanosti a osvěty pomocí společného jazyka; jiné snahy – utajení informací

J. A. Komenský: Via Lucis (Cesta světla)

Panglottia (Univerzální jazyk)

- **Volapük** (J. M. Schleyer, 1879)
- **Esperanto** (L. Zamenhof, 1887; asi 2 miliony uživatelů)
- **IDO** (reformované esperanto, 1907)

...Jazyk

Vývoj přirozených jazyků

Indoevropský jazyk

„prajazyk“ - společný jazykový základ většiny jazyků Evropy a velké části jazyků Asie. V novověku přistěhovalci rozšířen do Ameriky, Austrálie, Oceánie a Afriky.

Co ovlivňovalo vznik i zánik jazyků?:

- proces migrace obyvatel
- války, epidemie

...Jazyk

Jazyky, které vykazují určité společné rysy vytvářejí:

rodiny, větve a skupiny (jazyků)

Rodinu indoevropských jazyků tvoří např. větve:

- **germánská** – němčina, angličtina, vlámská, dánština, norština, švédština, holandština, islandština...
- **italická – románské jazyky** - italština, francouzština, portugalština, rumunština, španělština
- **slovanská** – ruština, běloruština, ukrajinština, bulharština, makedonština, srbochorvatština, slovinština, polština, čeština, slovenština, lužická srbština

Stopy jazykového příbuzenství rodiny indoevropských jazyků

- **Ve slovní zásobě: číslovka tři**
- Latinsky – **tres**
- Řecky – **treis**
- Staroindicky – **trajas**
- Slovensky – **tri**
- Rusky – **tri**
- Polsky – **trzy**
- Anglicky – **three**
- Francouzsky - **trois**

Stopy jazykového příbuzenství rodiny indoevropských jazyků, slovanské větve

Dům - česky

Dom - bělorusky, bulharsky, makedonsky, polsky,
rusky, srbochorvatsky, slovensky, slovinsky

Dim - ukrajinsky

Společný jazykový základ – praslovanština (asi 2000
př.n.l., oblast mezi Dněprem a Odrou)

Nejstarší spisovný slovanský jazyk – staroslověnština
(kolébka - Bulharsko a Makedonie; rozšíření v 9. stol.,
Velká Morava, věrozvěsti Cyril a Metoděj)

Příbuzné jazyky rodiny indoevropských jazyků, slovanské větve, **západoslovanské skupiny**

- **čeština,**
- **slovenština,**
- **lužická srbština,**
- **polština**

K písemnému záznamu slovanských jazyků slouží:

- **latinka** /Češi, Chorvati, Poláci, Slováci/
- **azbuka** /Bělorusové, Bulhaři, Makedonci, Rusové, Srbové, Ukrajinci/

Četnost jazyků

Počet různých jazyků na světě: 3 - 5 tisíc

Nejrozšířenější živé jazyky:

- **čínština** (1,2 miliardy)
- **španělština** (380 milionů)
- **angličtina** (350 milionů; asi 1miliarda se AJ domluví)
- **hindština** (340 milionů)
- **ruština** (130 milionů)

(tzv. mrtvé jazyky: staroslověnština, polabština, pomořanština...)

0 českém jazyce

PaedDr. Marie Krhutová
IVP ČZU v Praze
2009

Český jazyk

- ▶ **je národním a mateřským jazykem většiny příslušníků českého národa – Čechů, Moravanů, Slezanů**

Spisovný český jazyk

- ▶ **jeho základ** – kulturní dialekt v Praze a středních Čechách (13. století)
- ▶ **postupně vytěsnil církevní staroslověňštinu a latinu a stal se jazykem literárním, právním, teologickým**

Český jazyk v památkách starého písemnictví

Dalimilova kronika (1308-1314)
nejstarší česky psaná veršovaná kronika
neznámého autora (106 kapitol).

Její obsah podněcuje vlastenectví, popisuje

- ▶ události od stavby babylonské věže,
- ▶ události z českých dějin až po vládu Jana Lucemburského.

Jazyk kroniky se příliš neliší od jazyka lidového.

Jméno Dalimil je spojováno s kronikou omylem od 17. století.

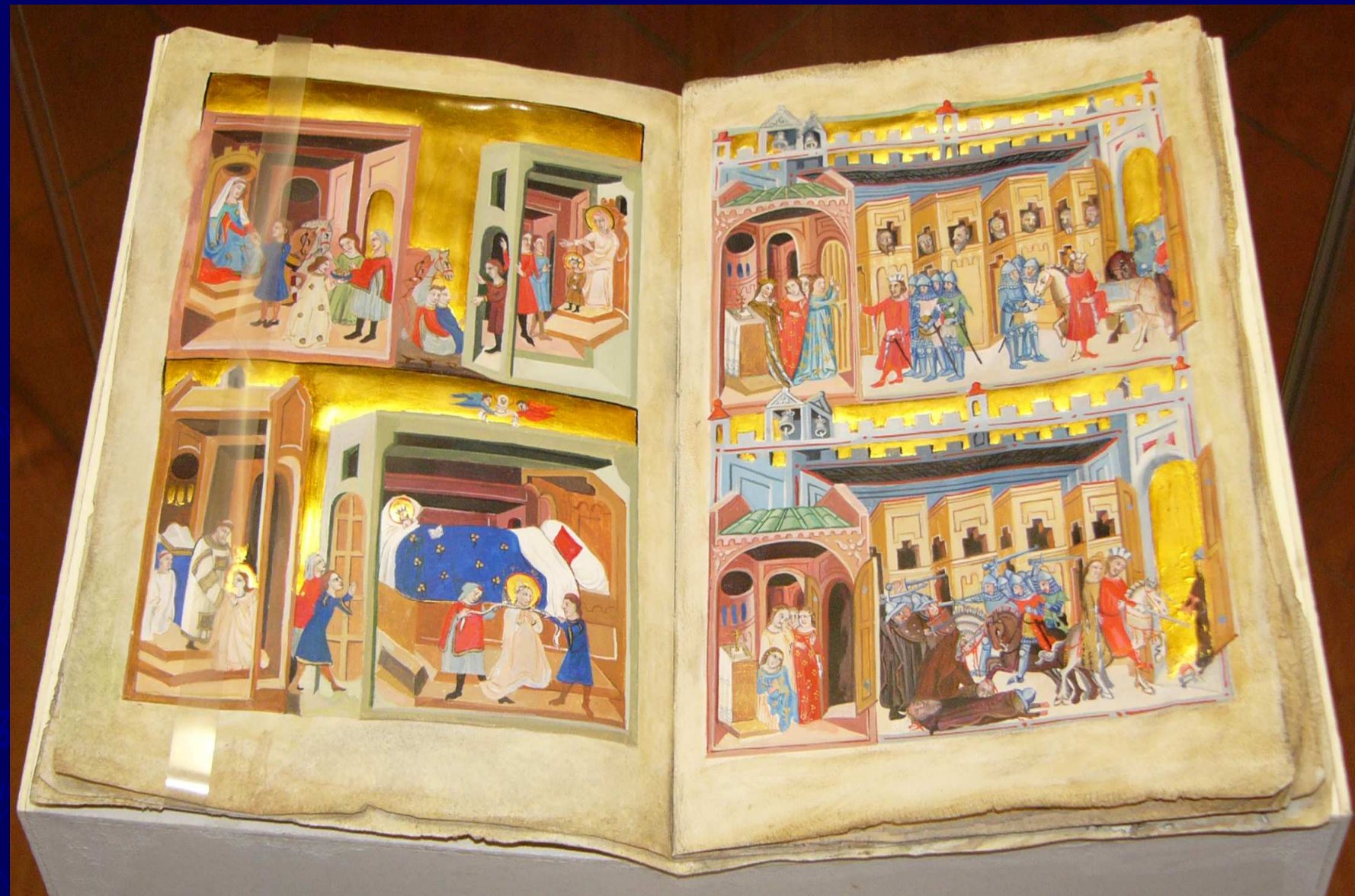
... Český jazyk v památkách starého písemnictví

Úryvek z Dalimilovy kroniky (1308-1314)

- ▶ O Oldřichovi a Boženě

*„Raději se chci s českú sedlkú snieti
(oženit), než ciesařovnu německú ženú
mieti. Vřet' každému srdce po jazyku
svému, a proto Němkyně nebude přieti
lidu mému“*

Dalimilova kronika (1308-1314)

...Český jazyk v památkách starého písemnictví

Alexandreis (13/14 stol.)

česky veršovaný epos neznámého autora

- ▶ líčí život a výboje Alexandra Makedonského, který se pro své vojenské schopnosti stal vzorem středověkého rytíře
- ▶ v osobě Alexandra lze poznat krále Přemysla Otakara II.

Alexandreis má své varianty téměř v každém evropském jazyce

...Český jazyk v památkách starého písemnictví

Legenda o svaté Kateřině (14. stol.)

staročeská legenda anonymního autora

- ▶ seznamuje s křesťanskou vírou a s životem světice krásné a vzdělané pohanské dívky Kateřiny, dcery kyperského krále Kostuse. Příběh se odehrává okolo roku 300 n.l.
- ▶ Dnešní podoba se dochovala v opisu z 15. století, je psána spisovnou staročeštinou ve verších.

Kultivování češtiny

Mistr Jan Hus

(1371 ? – 1415)

De orthographia Bohemica

- ▶ spis upravující a zjednodušující český pravopis změnou **spřežkového** pravopisu na **diakritický** /rozlišovací/

- ▶ **Spřežky** – ve středověku vyjádření měkkosti některé souhlásky několika souhláskami, např.:
v**ss**eho - v**š**eho (všeho), **chz**azz, **cz**ass – **č**as
(čas) **chz**stem - **č**tem (čtem)

Hus začal označovat:

- ▶ **měkkost souhlásek** š, ž, ř, č - **tečkou** - **š**
- ▶ **délku samohlásek** - **čárkou** - aa - **á**

Dodnes se v češtině zachovala spřežka **ch**

(tzv. nabodeníčko krátké a dlouhé - pojmenování až z 19. stol.)

...Kultivování češtiny

Jan Blahoslav (1523-1571),
biskup jednoty bratrské

- ▶ **Gramatika česká** (1571)
- ▶ překlad **Nového zákona**
(stal se součástí Bible kralické)

...Kultivování češtiny

Čeští bratři

Bible kralická (1579-1593)

- ▶ nejvýznamnější český překlad bible
- ▶ zaveden háček pro označení měkkosti souhlásek (č, ř, ž)
- ▶ hláska j se zaznamenávala písmenem g
- ▶ hláska í se zaznamenávala písmenem j
- ▶ její pravopis platil až do poloviny 19. století

...Kultivování češtiny

Období po bitvě na Bílé hoře (1620) do konce 18. století

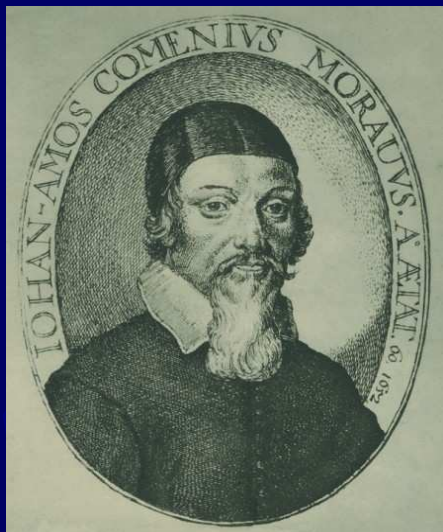
- ▶ úpadek českého jazyka
- ▶ upřednostňování němčiny ve škole,
na úřadech, na oficiálních místech
- ▶ udržování českého jazyka hlavně na
venkově mezi prostými lidmi, v lidové
slovesnosti

...Kultivování češtiny **Puristé /brusiči jazyka/**

zasazovali se o čistotu českého jazyka, čištěním jazyka od cizích (hlavně německých) slov

- ▶ **Jiří Konstanc:** Brus jazyka českého (1667)
- ▶ **Václav Jan Rosa:** Čechořečnost (1672)
- ▶ **Jan Václav Pohl:** Pravopisnost řeči české (1786)

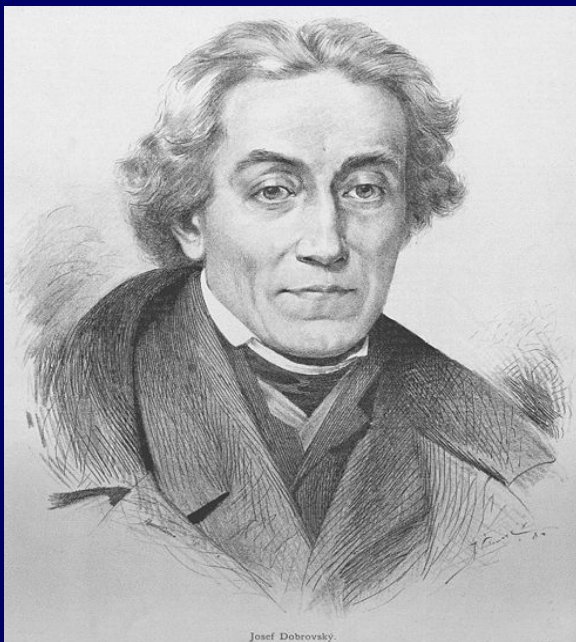
letodník /kalendář/, myslivíř/student, bukva/bible,
čtenice/gramatika, slovnice/logika, šiška/knedlík,
polokolec/háček, nosočistopléna/kapesník, slovář/slovník,
břínkoklapka/klavír, skokotnosta/taneční mistr,
sestromuž/švagr, podnosnice libočuchná/cigareta

...Kultivování češtiny

Jan Ámos Komenský (1592 – 1670)

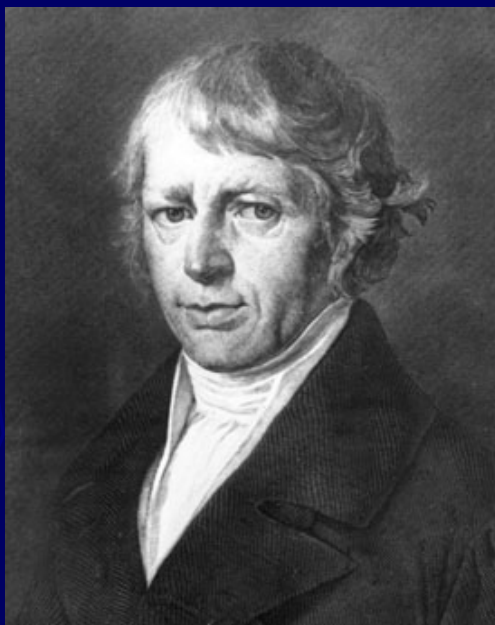
- ▶ **Poklad jazyka českého** (1612-1656)
nejúplnější slovník, přesná mluvnice; nedochoval se, zničen při požáru Lešna
- ▶ **Didaktika česká** (1632) ucelená soustava názorů na výchovu a vzdělání

... Kultivování češtiny

Josef Dobrovský (1753 – 1829)

► **Zevrubná mluvnice jazyka českého**
(psáno německy)

... Kultivování češtiny

Josef Jungmann
(1773 – 1847)

Slovník česko - německý

- ▶ dodnes vžitá uměle vytvořená slova: **leden, únor, kyslík, dusík, uhlík, podmět, mluvnice, sněženka, výrobek**
- ▶ neujala se např. slova: **lučba/chemie/, tázanec /otazník/**

Spoluautoři: J.E.Purkyně, J.S.Presl, A.Marek

...Kultivování češtiny

- ▶ **bratři Preslové** (Jan Svatopluk a Karel Bořivoj) vydali **Květenu českou** (Flora Čechica), ve které popsali 1500 druhů rostlin rostoucích v Čechách. Jejich zásluhou tak vzniklo **české botanické názvosloví**;
- ▶ **Miroslav Tyrš** (1832 - 1884) vytvořil **základy tělovýchovné názvoslovné soustavy**.

ÚTVARY ČESKÉHO JAZYKA

PaedDr. Marie Krhutová
Institute of Education and Communication
2009

ÚTVARY ČESKÉHO JAZYKA

Spisovný český jazyk

- Hovorová čeština

Nespisovné útvary

- Nářečí
- Obecná čeština
- Slang
- Argot

Spisovný český jazyk (spisovná čeština)

Pro rodilé uživatele je:

- **obecně srozumitelný**
- **výrazově nejpresnější**
- **Je kodifikován po stránce tvarové, grafické a výslovnostní (tvarosloví, skladba, slovní zásoba, ortoepické normy)**
- kodifikace je v mluvnicích, slovnících spisovné češtiny, v pravidlech českého pravopisu, v normách správné výslovnosti

■ ■ ■ Spisovný český jazyk (spisovná čeština)
Charakteristické znaky spisovného ČJ

- **celkem pevná gramatická stavba**
- **dosti ustálená slovní zásoba;**

Zdroj současných změn:

- přejímání cizích slov – sponzor, summit
- rozšiřování významu slov – projekt, myš
- snižování užívání – direktivní, pětiletka,
- návrat ke starým výrazům – starosta, radní, sokol

...Spisovný český jazyk (spisovná čeština)

Hovorová čeština

- **mluvená varianta spisovné češtiny**
charakteristické znaky:
 - **emocionálnost, spontánnost, zdrobněliny** –
[hotovka, pižlat, blekotat, zlatíčko, bebíčko,
naštvat se, nalajnovat, mazej!, hrůza! ...]
 - **odlišné tvary podst. jmen, sloves, číslovek** –
[fotbalisti, houslisti, přeju, děkujem, zrajou, bez
třech žáků, bez čtyřech učitelek]

...Spisovný český jazyk (spisovná čeština)

Hovorová čeština

- **často užívaná slova a slovní spojení:**
neříkej, vážně, představ si, to bys nevěřil, žasla jsem, to ti povím, nemáš ponětí, koukala jsem jako z jara, no fakt, nejsem dnešní
- **neologizmy:** esesmeskovat, mejlovat, četovat,
- grant, lustrace, folkař
- **volnější větná stavba**

Nespisovné útvary

Nářečí (dialekty) – teritoriálně omezené jazykové útvary více či méně odlišné od spisovného jazyka

Nářečí: česká, moravská (západočeská, východočeská, lašská, středomoravská, moravskoslovenská...)

Příklady nářečí:

chodské [tuto habyste buli hu nás]

hanácké [stréc vézli na vozéku móku]

ostravské [stryk ves na vusku muku; gdo chce chovat' doma kury, ten nesmi mjet' v plotě d'ury]

... Nespisovné útvary

- **Obecná čeština** (nadnářečí, interdialekty) – směs středočeského a ostatních nářečí, hovorové i spisovné češtiny.
- Příklady:
- [mašina, flaška, políčka, mlíko, s děckama...]
- [von, vona...]
- [abysme, dybysme, oni chcou, bejt, baštit, čumět, nafackovat, on řek, puč mi to, už ho znaj, voči se dívaj...]
- [krásnej pes, dobrýho študenta, s mladejma lidima...]
- [ňák, furt; štyrma...]
- [velký stromy, velký zahrady, velký pole]

... Nespisovné útvary

- **Slang** (jazyk, kterým komunikují lidé stejné profese, činnosti, zájmů, společenského postavení...)
- Příklady:
 - studenti - [koule, úča, matyka, děják, zemák ...]
 - číšníci - [jít na plac, hankrle, debarasovat ...]
 - truhláři - [lajsna, pant, zapucovat, flik, duršlok...]
 - myslivci - [světla, zbraně, pírko...]

... Nespisovné útvary

- **Argot** – mluva lidí „na okraji společnosti“
- **Příklady:** [sykora (policista), cejcha (vysoký trest), bagouni (drobné peníze), bora (pětikoruna), suchý (bez peněz), šáb (podíl na zlodějské kořisti), šábro (páčidlo), zarochnout (zabít)].
- Argotem je veškeré vulgární vyjadřování